НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 11
(17655)

2009 чылдың
февраль 3,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Кыштаглаашкын

САРЫГ-СИГЕНДЕ МАЛЧЫН КОДАНДА

Эрткен чылын бүгү республиканың малчыннарының Наадымын эрттирерингe төлептиг болган Өвүр кожуун мал ажылынга шылгарап бо чылын база ону бадыткавышаан хевээр. Кожууннуң мурнакчы ажыл-агыйларның одуруунда кирген "Чалааты" муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгези "Наадым-2008" байырлалынга Тыва Республиканың Чазаандан мал чемин белеткээринге дузадеткимче кылдыр механизастаттынган чап-чаа МТЗ-82, Т-25 тракторлар болгаш оларга кожар тускай дериглер: дырбааш, кадыырбиле шаңнатканын байырлалга киришкен малчыннар сактыр боор.

Бо кышты хүн-менди ажып эртери-биле "Чалаатының" тыва уксаалыг хойлар азырап турар малчыннарның аразында Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Соскар-оол Санаа өөнүң ишти Чодураа Севекпит-биле баш удур мал чемин чедиштир белеткеп, малдың кажаа-хораазын хынамчалыг септеп, чылыглап, шыырак белеткенгеннер.

Хой оолдаар үе чоокшулаан тудум, оларның ажыл-ижи улам чымыштыг апаар. Төрүүр 370 баш хойнуң чаш төлүн онча-менди камгалап алыр хемчеглерге олар бүгү арга-күжүн мөөңнеп, ыяк белеткенип алганнар.

Карим МОНГУШ.

Чурукту Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ тырттырган.

2009 чылда Шагаа байырлалының хүнүнүң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ ХООЙЛУЖУДУЛГА ПАЛАТАЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Конституциязының 104 чүүлүнүң «х» пунктузунга болгаш Тыва Республиканың 1999 чылдың февраль 12-де «Тыва Республиканың байырлалдар хүннериниң дугайында» №143 Хоойлузунга үндезилээш, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының **доктаадыры болза:**

1. Чөөн чүктүң ай календарынга дүүштүр 2009 чылда Тыва Республиканың улусчу байырлалы Шагаа хүнүн февраль 25-те кылдыр доктаадыр болгаш ону байырлалдың дыштаныр хүнү кылдыр санаар.

2.Дыштаныр болгаш ажыл хүнү эвес хүннерни чөптүг ажыглаар сорулга-биле февраль 21-ни, суббота дыштаныр хүннү, вторникче, февраль 24-че, шилчидер.

3.Бо доктаалды республиканың массалыг информация чепсектеринге парлаар.

4.Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден эгелээш күш кирер.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Даргазы В.ОЮН.

Кызыл хоорай
2009 чылдың январь 28
№1229 ХП-II

— Театр амыдыралы

ДАШ КӨЖЭЭЛЕРДЕН МААДЫР

«Күлтегин» деп шиини хөгжүм-шии театрынга чон эрткен неделяның дургузунда сонуургап көрген

Күлтегин биле Ак-Сылдыс.

В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театры көрүкчүлеринге чаа шииниң баштайгы көргүзүү-биле улуг белекти сөңнээн. Ол дээрге билдингир чогаалчывыс Эдуард Мижиттиң «Күлтегин» деп шиизи-дир. Чогаалчы ооң мурнунда тыва театрга «Чиргилчиннер», «Кым сен, Сүбедей Маадыр?», «Кара-Дагның казыргызы», «Мөргүл» деп бедик утка-шынарлыг шиилерни бижип берген. Көрүкчүлер улуг сонуургал-биле оларны көрген, а артистеривис ооң шиилери-биле янзы-бүрү фестивальдарга, конкурстарга киржип, шаңналдыг черлерни ап келген.

Э.Мижиттиң «Күлтегин» деп чаа шиизинде бурун шагда эрги тюрк ниитилелдиң амыдыралын көргүскен. Тюрк чоннарның боттарының аразында иштики чөрүлдээлерин оларның күчүгүштүг кожазы Кыдаттың чагырыкчылары эптии-биле ажыглап, эжелекчи чоруун күштелдирип турар. Төп Азияга бистиң эраның 6 векте чурттап чораан Улуг каган (император) Элтериштиң өлгениниң соонда, ооң күрүнезин бодунуң эргезиниң адаанче киирип

(Уланчызы 7-ги арында).

«ШЫН» солуннуң неделяда чагыдылга тиражы 26.040

Медээлер

ОРТУМАК ШАЛЫҢ 12 МУҢ 888 РУБЛЬ

Эрткен чылдың январь-ноябрь айларда Сибирь федералдыг округка шалың ортумаабиле 15.065 рубль турган. Эң хөй шалың Красноярск крайга демдеглеттинген — 18.726 рубль, а эң чавыс шалың Алтай крайга — 9483 рубль болган. Округту ниитизи-биле көөрге мындыг: Томск областы — 17.115 рубль; Иркутск областы — 16.768 рубль; Новосибирск областы — 15.309 рубль; Хакасия — 13.530 рубль; Тывада — 12.888 рубль; Алтай республикада 11.102 рубль болуп турар.

РОССИЯДА БЕШКИ ЧЕРДЕ

«Ногаан патруль» Россияның хөй-нииты организациязы 84 регионнарның агаар-бойдузунуң арыының талазы-биле рейтингини чоруткан. Москва хоорай, Москва болгаш Ленинград областары эң хирлиг черлерге санадып турар. Рейтингиниң 5 эки дээн регионнарынга Новгород областы болгаш Тыва Республика кирип турар.

АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН ТУДУГЛАР

Эрткен чылын республикага 44,7 муң дөрбелчин метр чурттаар оран-сава ажыглалга кирген, ол дээрге 2007 чылга деңнээрге, 134,9 хуу болуп турар. Ажыглалга кирген чурттаалга оран-саваны хөй нуруузунда чурттакчы чон боттары тудуп ап турар. 2006 чылда республикага 29 муң дөрбелчин метр чурттаалга оран-савазы ажыглалга кирген турган болза, 2007 чылда ол 33 муң дөрбелчин метр четкен.

МАРТ 1– Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының немелде соңгулдаларының хүнү

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарынга кандидаттар

Алексей Кызыл-оолович САЛЧАК,
№41 Южный соңгулда округундан кандидат
Соңгукчуларны шын шилилгени кылырынче кыйгырдым.
КҮШТҮГ РОССИЯ—ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ.
(Халас парлаан).

Юрий Шагдыр-оолович ДОРЖУ,
№117 Чаатының соңгулда округундан кандидат
Өг-бүле бүрүзүнге байлак амыдыралды күзедим.
КҮШТҮГ РОССИЯ—ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ.
(Халас парлаан).

Чагаалар аразындан

ЮБИЛЕЙЛИГ МЕДАЛЬДЫ КАЖАН БЭЭР ИРГИ?

Комсомолдуң эге организациязындан эгелээш, комсомол комитединиң хостаттырган секретары болуп ажылдаан хоочун ажылдакчы мен. «Чыраа-Бажы» совхозунуң секретарынга мени томуйлаан Г.Ч. Ширшинниң ат салганы доктаалы менде ам-даа бар.

Колхоз, совхоз-даа үезинде көдээниң комсомол организациязын багай эвес башкарып, комсомолчу аныяктар бригадаларын тургузуп, бүдүрүлгеге бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген бис.

Комсомолдуң тургустунганындан бээр 90 чылын демдеглеп эрттирген болгай бис. Ооң юбилейлиг медалын кады ажылдап чораан эш-өөрлерим алгылаан боор чорду. Көскү-ле ажылдап чораан кижи болгай мен. Канчап уттундуруп чыдып каар болдум. Юбилейлиг медальды кажан тыпсып бээр ирги?

Оолак КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик кожуун.

Акция

РОССИЯНЫҢ АВТОҮЛЕТПҮРҮН ДЕТКЭЭН

«Чаңгыс демниг Россия» партиязының Тывада девискээр салбыры чурттуң автомобиль үлетпүрүн база Федералдыг чазактың кризиске удур ап чорудуп турар хемчеглерин деткээн, боттарывыстың бүдүрүлгелеривисти, экономикавысты, хамаатыларывысты камгалаарынче угланган акцияны Кызыл хоорайга эрттирген.

Бүгү чуртта эртип турар бо акцияга «Россияның автомобиль үлетпүрүнге – регионнарның деткимчези!», «Путин дээш бис – Россияның автоүлетпүрү дээш бис!», «Россияныын садып алгаш – бодуңну детки!» дээн лозуңнар кол черни ээлээн.

Тывага эрткен акцияны республикаже чурттуң иштинге бүдүрген автомашиналарны эккеп турар «Автоваз» ААН-ниң Тывада албан езу-биле төлээзи «Тыва-Сибавтосервис» КХН деткип, акцияга идепкейлиг киришкен.

Бистиң корр.

Сумунуң Төлээлекчилер хуралында

АМЫДЫРАЛДЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНЧЕ УГЛАНДЫРГАН

Кызыл кожууннуң Сукпак сумузунда Төлээлекчилер хуралының депутаттары 2007 чылдың декабрь айда болган соңгулдаларда соңгуткаш, боттарының ажыл-чорудулгазын эгелээн. Сукпак суурнуң чагыргазынга хөй чылдарда ажылдап келген, арга-дуржулгазы улуг, онаашкан ажылынга кызымак, дээди эртемниг Людмила Куулар-ны сумунуң Төлээлекчилер хуралының даргазынга депутаттар соңгуп алган.

Идегелди бүзүредири-биле Людмила Владимировна сумунуң Төлээлекчилер хуралының ажыл-чорудулгазын амгы үениң негелделеринге дүүштүр чорудар хемчеглерни алган. Бирги ээлчегде депутаттар-биле сүмележип тургаш, хуралдың чылда, кварталдарда чорудар ажылының планын тургускаш, ону күүседиринче ажыл-чорудулгазын угландырган. Ооң кол угланыышкыны болза соңгукчуларның берген чагыгларын, сүмелерин, дилеглерин амыдыралга боттандырары болуп турар. Тодаргайы-биле чугаалаарга, ол дээрге сумунуң социал экономиказын хөгжүдери, чурттакчы чоннуң амыдырал-чуртталгазын экижидери, корум-чурумну быжыглаары, ажыл-иште четпестерни эдери болгаш өске-даа айтырыглар-дыр.

Төлээлекчилер хуралы суму бюджединиң орулгалыг кезээн улгаттырарынче доктаамал кичээнгейни салып келген, чүге дээрге экономиканы хөгжүдери, чурттакчы чоннуң амыдыралын экижидери акша-төгериктен кол хамааржыр болгай. Ынчангаш орулга киирип алырының бүгү аргаларын, курлавырларын дилеп тып келген. Сумунуң бюджединиң күүселдезин хуралдарга доктаамал чугаалажып, четпестерни эдер хемчеглерни ап турар, ол тодаргай түңнелдерни берген. 2008 чылдың ийиги чартыында сумунуң бюджединиң күүселдезин чугаалажып көөрге, ооң орулгалыг кезээ 38 хуу өзүлделиг болган. Хуралдың бюджет, үндүрүг комиссиязының даргазы Роза Ондар бодунуң удуртуп турар адырының ажылын экижидер дээш кызымак ажылдап турарын демдеглээн.

Депутаттар соңгукчулар-биле янзы-бүрү ажылдарны чорудуп, оларны сумунуң девискээринге кылыр ужурлуг ажылдарга хаара тудуп турар. Чижээлээрге, чаа өөредилге чылынга уткуштур «Чаагай сеткил» деп акцияны эрттиргени эки түңнелдиг болган. Сумунуң Төлээлекчилер хуралы Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының депутаттары-биле харылзаалыг, бир демниг ажылдап турар. Ол дээрге сумуга хамааржыр кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлээринге улуг деткимче болуп келген. Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының депутаттары В.А. Молин биле Ю.Д. Тыт-оол суурнуң участок эмнелгезинге компьютер, ооң херекселдерин, суурнуң санитарлыг ашталгазын чорударынга хереглээр кывар-чаар материалдар садып алырынга дузалаан. Төлээлекчилер палатазының депутады У.П. Өпей-оол Сукпак школазынга боттуг дузазын чедирген.

Төлээлекчилер хуралы сумунуң, ооң чурттакчыларының амыдыралынга, ажыл-ижинге, четпестерни эдеринге, корум-чурумну быжыглаарынга хамаарышкан чугула айтырыгларны хүн бүрү шиитпирлеп турар. Бирги ээлчегде чоннуң амыдырал-чуртталгазы-биле холбашкан ажыл-херектерге кичээнгейни угландырган. Мурнунда бодунуң хүлээлгезин чедир күүсетпейн, чонга ачы-дузаны четпес чедирип турган амыдырал хандырылга ажыл-агыйын дүжүргеш, ооң орнунга «Коммунальщик» ниитилелди тургускаш, ажылын эде организастаан. Суурда почта салбыры чурттакчы чоннуң негелделеринге дүүштүр ажылдавайн келген, ылаңгыя пенсия үлелгезинге четпестер турган, маңаа хамаарыштыр почта салбырының начальниги О.Я. Бүрбүнүң илеткелин дыңнап чугаалашкан соонда, ында ажыл-иш чүгээртээн. Сумуда өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар-биле ажыл чорудар инспектор А.А. Ооржактың кайы хире ажылдап турарының дыңнадыын алган. «Петушок», «Колосок» уруглар садиктериниң эргелекчилери Т.Безнакованың, М.Кара-Салдың ажыл-чорудулгазының дугайында чугаалашкаш, бичии чаштарның өөредилге-кижизидилгезин экижидеринче кичээнгейни угландырган. Оон аңгыда ада-иелер садиктерге эки тура-биле кайы хире хемчээлдиг акша деткимчезин көргүзүп болурунуң хемчээлин тодарадып берген.

Сумунуң Төлээлекчилер хуралының депутаттарының хөй нуруузу соңгукчуларының идегелин бүзүредири-биле оларның чагыгларын, сүмелерин күүседир хемчеглерни ап, ужуражылгаларны эрттирип турарлар. Оларга депутаттар: Л.С. Сарыглар, И.С. Домбу, Р.Х. Ондар, М.Ө. Кара-Сал, В.С. Хертек болгаш өскелер-даа хамааржыр.

«Россия Федерациязында тус чер бот-башкарылгазын организастаарының ниити принциптериниң дугайында» Федералдыг №131 хоойлу бо чылдың январь 1-ден эгелеп амыдыралда күштүг болуп кирген. Аңаа дүүштүр ажылдаар хемчеглерни Сукпак сумузунуң Төлээлекчилер хуралы ап турар.

Дарья САРЫГЛАР.

Кызыл кожуун.

Тайылбырлакчыга сос

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ЭГЕЛЭЭН

Январь 30-де Күрүне Думазының депутаттарының «Чазак шагы» деп хуралынга Россия Федерациязының Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Игорь Шувалов, сайыттар Алексей Кудрин, Виктор Христенко, Эльвира Набиуллина болгаш РФ-тиң Төп банкызының даргазы Сергей Игнатьев киржип, бүгү делегейде тургустунуп келген саң-хөө кризизин ажып эртериниң талазы-биле РФ-тиң Чазааның ап чорудуп турар хемчеглериниң талазы-биле илеткелдерни кылганнар.

РФ-тиң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы И.Шувалов бир дугаарында сөстү алгаш, РФ-тиң Чазааның ап турар хемчеглеринге тодаргайы-биле доктааган. И.Шуваловтуң чугаалап турары-биле алырга, бүгү делегейде тургустунуп келген саң-хөө кризизи үш чыл уламчылаары билдинип турар, ооң эң-не бергези 2009 чыл болурун айыткан. РФ-тиң Саң-хөө сайыды А.Кудрин бодунуң илеткелинге, моон мурнунда Россияның 1500 улуг бүдүрүлгелеринге күрүне деткимчезин көргүзерин планнап турган болза, ам ол бүдүрүлгелерниң саны 2 муң четкен болгаш ниитизи-биле 1 триллион рубльдиң дузазын көргүзерин чугаалаан.

Албан езузунуң берген медээзи-биле алырга, 2008 чылда Россияга аъш-чем продуктулары 12,8 хууга өскен болуп турар. Эрткен чылдың майда социал ужур-дузалыг аъш-чем продуктулары: хлебке, сүт, кефир, үске болгаш дагаа чуургазынга өртекти өстүрбезин доктаадып каан турган. Бо чылын РФ-тиң Аъш-чем үлетпүрүнүң яамызы ындыг дээштиг хемчеглер алырын аазавайн турар. Ол дугайында РФ-тиң Чазааның сайыттарының Күрүне Думазының депутаттарынга берген илеткелдеринге безин дыңналбаан. Шак-ла мындыг хемчеглерни 1950 чылдарда Германияга, 1980 чылдарда Польшага чедимчелиг ажыглап турган. Бир эвес өртекти ынчаар тургузуп каар болза, пенсионерлер боттарының бичии пенсиязын чөптүг ажыглаарынга кончуг таарымчалыг болур.

Росстаттың берген медээзи-биле алырга, чүгле бо чылдың январь айның бирги чартыында Россияга аъш-чем барааннарының өзүлдези 1,2 хуу болган. Бир неделя иштинде хоюг чигирниң өртээ 3,9 хуу, инек эъди, дагаа эъди, сүт, шай, маргарин, карамель болгаш өске-даа чамдык продуктуларның өртээ 0,7 хууга өскен. Эксперттерниң баш бурунгаар берип турар санаашкыннары-биле алырга, чыл төнчүзүнде хереглелдиң өртектери 14-15 хуу чедир өзери билдинип турар.

Эрткен чылын чурттакчы чоннуң чединмес кезээн аъш-чемниң аар өртектеринден камгалаар сорулга-биле продукт карточказын тургузар шиитпирни хүлээп алыр дугайында саналды Күрдуманың Күш-ажыл болгаш социал политика талазы-биле комитеди киирген турган. Бо санал чүгле сөс кырында артып калган. Бо чылын ол саналды кым-даа деткивээн, сайгарып чугаалашпаан-даа.

Эң-не айыылдыг чүве —инфляция үезинде дыка хөй кижилер ажылын чидирери. Күрүне бюджединде база чидиг айтырыглар тургустунуп келген. Пенсия болгаш пособие инфляцияны дуглаптар деп бо хүнде дорту-биле чугаалаары болдунмас. Ажыл чок улуска пособиени улгаттырган-даа болза, ол чурттакчы чоннуң чидиг айтырыгларын шиитпирлеп шыдавас.

Кончуг айыылдыг айтырыгларның бирээзи долларның үнезиниң хүн бүрүде улгадып олурары болуп турар. Төп банкының удуртукчузу Сергей Игнатьевтиң чугаалап турары-биле алырга, чоокку үеде долларның үнези 36 рубль чеде бээр, чамдык экономистер 41 рубль чеде бээр деп турар. Бир эвес рубльдиң үнези бадар болза, дыка хөй барааннарның, ооң иштинде аъш-чем барааннарының, садар өртээ улгады бээр. Ынчангаш РФ-тиң Чазаа рубльдиң үнезин чидирбези-биле тодаргай хемчеглерни ап, Россияның банкыларынга чогуур херек акша-хөреңги деткимчезин берип турар. Чүгле 2008 чылда РФ-тиң Чазаа банкыларга, нефть казып тып турар бүдүрүлгелерге, металлургияга, тудугга, көдээ ажыл-агыйга, фонд рыногунга 9852 млрд. рубльдиң деткимчезин көргүскен.

Саң-хөө кризизи мынчаар тургустунуп кээрге, чамдык политиктер бюджеттиң чарыгдал кезээнче кичээнгейни угландырып эгелээн. Күрүне Думазының бирги чыыжындан эгелээш депутат РЛДП-ниң удуртукчузу В.Жириновский:

— Күрүне Думазында 450 депутат соңгуттурган, а херек кырында оларның доктаамал хуралда олуржуп турарлары 200 хире кижи. Бир дугаарында депутаттарның санын кызырар. Баштайгы чыышта Күрүне Думазынга 600 ажыг ажылдакчы ажылдап турган болза, сөөлгү чыышта Күрдуманың ажылдакчыларының саны 8 муң ашкан. Ынчангаш Күрдуманың структуразын эде көөрү чугула — дээн болгай.

Чоокта Күрдуманың Бюджет болгаш үндүрүглер талазы-биле комитеди бо парламентиниң смета чарыгдалын бадылаан. Чаа бюджетте аппараттың ажылдакчыларының күш-ажыл төлевири 1 млрд. 145 млн. рубль болган, а депутаттарга болгаш оларның дузалакчыларынга 1 млрд. 806 млн. рубль көрдүнген болуп турар. Жириновскийниң ол дугайын чугаалап турары таварылга эвес.

Россияга ажыл чок чорук көвүдеп, чурттакчы чоннуң орулгазы эвээжеп турар үеде чамдык политологтар Россияда дүжүметтерниң санының өзүп турарынга дыка-ла таарзынмайн турарын кончуг чөптүг деп көөр кижи болдум. Административтиг реформаның соонда аппарат ажылдакчыларының санын кызырары көрдүнген турган, а херек кырында оларның саны улам көвүдээн. 2004 чылда федералдыг эрге-чагырганың структуразы 53 турган болза, ам 80 четкен. РФ-тиң Чазааның Даргазы чаңгыс оралакчылыг турган болза, ам 8 четкен. Россияда дүжүметтерниң саны 1,7 млн. кижи турган болза, 2007 чылда оларның саны 240 муң кижиге өскен. Оларның санын кызырар дугайында кандыг-даа айтырыг тургустунмайн турар.

Федералдыг хуралдың Федерация чөвүлелиниң даргазы, «Чөптүг Россия» партиязының удуртукчузу Сергей Миронов кризиске удур РФ-тиң Чазааның ап чорудуп турар хемчеглерин четпес деп санап турар болгаш коммунал ачы-дузазының өртээн 30 хууга өстүргенинге таарзынмайн турар. Чурттакчы чоннуң амыдыралынга саң-хөө кризизи ол хире салдарлыг болганда, коммунал ачы-дузазының өртээн өстүргени таарымча чок болбайн канчаар.

Долларның үнезиниң улгадып турары-биле рубльдиң үнези бадып эгелээни улуг дүвүрелди болдуруп турар. Төп банкының берген медээзи-биле алырга,2000 чылда даштыкы чурттарга Россияның хамаатыларының 24,8 млрд. доллары турган болза, чүгле 2008 чылда Россиядан 129,9 млрд. доллар даштыкыже үнүп чоруй барган.

Даштыкы чурттардан Россияже кирип турар барааннарның саны хүн бүрү өзүп орар, а бистиң үндүр садып турар бараанывыс оон оранчок эвээш. Ынчангаш даштыкы барааннарның өртээ улуг болганындан инфляция канчаарга-даа дыка улуг болур. Боттарывыстың болбаазырадыр бүдүрүлгелеривиске чогуур үезинде деткимче бербейн келгенивистен шак мындыг берге байдалга таваржып келген бис. Игорь Шувалов бодунуң чугаазынга чүгле Россияның субъектилеринге эвес, чурттакчылыг суур бүрүзүнге саң-хөө кризизинге удур ажыл чорудар комиссияларны тургузары эргежок чугула дээн. Аъш-чем продуктулары-биле боттарын-боттары хандырарынче бар турган курлавырларны ажыглаарын айыткан. Ылаңгыя назылап кыраан пенсионерлерни онза кичээнгейге алырын сүмелээн.

Январь 31-де Россияның улуг хоорайларынга хөй чоннуң киржилгези-биле РФ-тиң Чазааның бүгү делегейде болуп турар экономиктиг болгаш саң-хөө кризизин ажып эртер дээш ап чорудуп турар хемчеглерин деткээн хөй митингилерни «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партия организастап эрттирген. Бо онзагай айыылдыг кризисти ажып эртер талазы-биле РФ-тиң Чазаа соңгаарладып болбас дээштиг хемчеглерни ап эгелээн.

Сергей ХЕРТЕК.

Пенсия фондузунда

Ие (өг-бүлениң) капиталының айтырыглары

Бо чылдың январь 1-ден эгелеп чоннуң социал камгалалынче угланган элээн каш чаартылгалар боттанып эгелээн болгай. Оларның бирээзи – сертификат алган өг-бүлелерниң ие капиталын бажың садып алган чээлизин дуглаар сорулгаже январь 1-ден эгелеп шилчиттирип ап болур апарганы.

Бир кол негелде – ие капиталын чүгле бажың садып азы тудуп алган чээлизин төлээринге ажыглап болуру. Ынчап келирге өг-бүле холунда ыяап чээли керээлиг турар, ында чээлини бажың садып алыр сорулгага дүүштүр алганын айтып каан болур ужурлуг. Чээлини ийиги, үшкү азы оон-даа ыңайгы уруглары төрүттүнмээнде-даа ап алган болза, ону ие капиталы-биле төлеп болур. Ол ышкаш ийиги уруг 2009 чылдың январь айда төрүттүнген болза, сертификадын алгаш, ие капиталын бажың садып алган өрезин төлээринге ажыглаар аргалыг. Ол акша-хөреңгиниң шуптузун-даа (амгы үеде ол 299731,25 рубль) азы чамдыызын-даа ажыглап болур.

Оон аңгыда капитал акшазын ажыглаарынга база бир чугула немелде болза, чээли керээзи сертификаттыг кижиниң ашааның адында-даа болза, ону ажыглаар дугайында чөпшээрел-биле өг-бүлениң ие капиталын шилчиттирип алыр эргелиг болуру. Ынчангаш керээ ашааның адында болза, сертификаттыг билдириишкин ээзи бодунуң дужаар документилериниң даңзызынга немей ашааның паспортун, өгленишкен херечилелин, капитал ажыглаарынга бодунуң чөпшээрелин бээр ужурлуг. Садып алган бажыңын ашаа, кадайының, уругларының, кады чурттап турар өг-бүле кежигүннериниң ниити өнчүзү кылдыр бүрүткедир.

Херек ужурлуг документилерниң даңзызы Пенсия фондузунуң эргелел бүрүзүнде бар, тускай буклеттерни салбырның ажылдакчылары белеткеп үндүрген болгаш тарадып турар. Специалистер хүннүң-не келген кижилерни хүлээп ап, оларның айтырыгларынга тодаргай харыыларны, сүмелерни берип турарлар. Салбырда «изиг шугум» телефоннарын (4-00-61, 4-00-65) тургускан болгаш сонуургаан айтырыгларын ол телефоннарны дамчыштыр билип ап болур.

Улустуң эң хөй салып турар айтырыгларының бирээзи — ол акшаны дача садып алырынга чарыгдап болур бе деп айтырыг. Хоойлуда болза чурттаар бажың дугайында чугаа чоруп турар. Ындыг болганда дача бажыңын чурталга бажыңы кылдыр шилчидип каан болза, аңаа бүрүткелди (киир бижидилгени) кылып болур болза, чүгле ынчан ындыг арга тургустунары илдең ышкажыл. Оон аңгыда ону садып алырынга чээли керээзи сертификаттыг кижиниң бодунуң азы ашааның адынга ыяап турар ужурлуг деп чүвени утпас херек. База ол ышкаш уқ бажыңны күрүнениң бүрүткел албан черинге (регпалатага) өнчү кылдыр бүрүткедип каан болур ужурлуг. Херек кырында ие капиталы-биле дача бажыңы садып алыры элээн, харындаа дыка нарын дээрзин улус медереп билзе чогуур. Ынчангаш таварылга бүрүзүн чурттап турар черинде Пенсия фондузунуң эргелелинден айтырып сүмележири чугула.

Январь 26-га чедир ПФР-ниң салбырынче болгаш чер-черлерде эргелелдеринче ие капиталын ажыглаарының талазы-биле 247 кижи айтырыглыг келген, оларның иштинден 53 кижиниң чээли керээзи бар болуп турар. Баштайгы хүлээп алдынган ийи билдириишкин Кызыл хоорайда, оларның билдириишкиннеринге хамаарыштыр шиитпирни ПФР-ниң Кызыл хоорай эргелели бир айдан эрттирбейн үндүрер ужурлуг. Бир эвес ие капиталының акша-хөреңгилерин ажыглап болур деп шиитпир үндүртүнген болза, ийи айдан эрттирбейн, ол акшаны чээли алган организациязының (банкының) агар санынче шилчидип бээр. Акшаның бодун холга тудуспас дээрзи билдингир.

Ие капиталын чүгле кол өрени болгаш ооң хууларын төлээринге чарыгдап болур болганда, ону алыр дээн кордакчылар чээлизинге өре хөөзү (пеня), торгаал ышкаш чүүлдер тургуспазы чугула.

ПФР-ниң Тыва Республикада салбырының парлалга бөлүү.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Январь 28-те «Тываэнерго» ААН биле Тыва Республиканың ИХЯ-ның кады ажыл-чорудулгазының түңнелиниң талазы-биле ужуражылга хуралы болуп эрткен.

Ужуражылга үезинде энергетиктер иштики херектер органы биле кады ажылдажылганың түңнелин сайгарып чугаалашкан болгаш сорулгазын салганнар. Кады чоруткан рейдилерниң түңнелинде ажыттынган кем-херек үүлгедиглериниң саны,оттурган кеземче херектери тодараттынган. Чижээлээрге, 2008 чылдың ийиги чартыында милиция ажылдакчылары биле кады 4 рейдини чоруткан. Ооң-биле чергелештир он рейдилерни «Тываэнерго» ААН-ниң ажылдакчылары боттары чорутканнар.

Ниитизи-биле 2059 абонентилерни хынаан,ооң түңнелинде электри энергиязын 1,200 млн. рубльге оорлап ажыглап турар 348 фактыларны тодараткан. Оон бүдүрүлге 230 муң рубльди эгидип алыр аргалыг болган. Ооң-биле чергелештир чамдык чедимчелиг чүүлдерден аңгыда, кем-херек ажыдарынга таарымчалыг чедир кылдынмайн турар айтырыгларга талалар доктааган. Чижээлээрге, «Тываэнерго» ААН-ниң чиңгине директору Олег Лукин эрткен чылдың ноябрь айда өңнүг металлдар ооргарының «Степная» подстанциязынга үүлгеткени херээниң талазы-биле чогуур түңнелдерниң мынчага чедир үнмээнин хомудап чугаалаан.

Кем-херек ажыдарынга болгаш профилактикага идепкейлиг деткимчези дээш «Тываэнерго» ААН-ниң чиңгине директору Олег Лукин «Россияның ИХЯ-зынга деткимчези дээш» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ужуражылга «Тываэнерго» ААН биле республиканың ИХЯ-ның аразында чаа дугуржулганы чарганы-биле доозулган.

Бистиң корр.

Дозур-оол Тинмейниң 70 харлаарынга

УДУРТУКЧУ, ЭРТЕМДЕН БОЛГАШ БАШКЫ

Дозур-оол Лайзапович Тинмей 1939 чылдың март 10-да Бии-Хем кожууннуң Аржаан девискээринге төрүттүнген, амгы үеде делегейге төөгүзү, хөй алдын-мөңгүнү-биле ады-сураа алдаржаан «Аржаан-1» болгаш «Аржаан-2» базырыктарының девискээри-дир. Ол бодунуң төрүттүнгенинден бээр 70 чылын ажылдавышаан уткуп турар Тываның чаа төөгүзүнде ховар удуртукчуларның бирээзи. Совет эрге-чагырганың үезинде республика-даа, тус чер-даа деңнелдиг удуртукчулар 60 хар четкеш-ле, пенсиялап чоруп турган.

Д.Л. Тинмей чурталгазының бо чылдарында күш-ажылдың узун оруун эрткен, ону допчузу-биле тыныштырып көрээли.

Ажыл-ишчи. Дозур-оол Лайзапович янзы-бүрү удуртур болгаш башкы албан-дужаалдарынга ажылдаан. 1961-1965 чылдарда Кызылдың күрүнениң педагогика институдунга (амгы ТКУ) политэкономияның улуг башкызынга, 1965-1969 чылдарда ВЛКСМ обкомунуң секретарынга ажылдаан. Ооң соонда СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңының эргелекчизинге, килдис эргелекчизиниң оралакчызынга (1970-1974 ч.ч.), Тыва АССР-ниң Күрүне планының даргазының оралакчызынга (1974-1977 ч.ч.) СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретарынга (1977-1978 ч.ч.), СЭКП обкомунуң садыг, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизиниң эргелекчизинге (1978-1985 ч.ч.), Кызыл хоорайның мэринге (1985-1990 ч.ч.), РФ-тиң Компартиязының Тыва рескомунуң секретарынга (1990-1991 ч.ч.), Тыва Республика талазы-биле Күрүндүрүг инспекциязының удуртукчузунуң бирги оралакчызынга (1991-1997 ч.ч.), ТР-ниң Улуг Хуралының бирги чыыжының секретарынга (1997-1998 ч.ч.), Кызыл хоорай талазы-биле Күрүндүрүг инспекциязының удуртукчузунга, ТКУ-нуң доцентизинге (2000-2002 ч.ч.) ажылдаан.

Эртемден-экономист. Дозур-оол Лайзапович 1961 чылда Москваның Г.В.Плеханов аттыг улус ажыл-агыйының институдун дооскан, 1977 чылда Ниитилел эртемнериниң академиязының аспирантуразын дооскаш, экономика эртемнериниң кандидады эртем чадазын камгалап алган. «Экономика теориязы:төөгү болгаш эртем», «Глобализация», «Үндүрүглер дугайында беседалар», «Үндүрүглер дугайында беседалар» номунга «Рынок терминнериниң болгаш билиглериниң хөйге билдингир словарь», «Үндүрүглер болгаш үндүрүг онаары» (4 ном), «Экономиктиг эртемнерниң төөгүзүнге» деп номнары бижээн.

2007 чылда «Россияның күчүкүжү Сибирьге болгаш Доштуг океанга өзүп үнер» деп конкурска Д.Тинмейниң удуртулгазы-биле «Хөмүр-даш комплекизиниң хөгжүлдезиниң ажыктыг үнелели болгаш ооң Тыва Республиканың социал-экономиктиг байдалынга салдары» деп төлевилелди киирген. Ол эки үнелелди алганы-биле Россияның гуманитарлыг эртем фондузунуң 100 муң рубль грант шаңналын ТКУ алган. Ол «Тыва Республиканың географиязы» өөредилге пособиезиниң болгаш 2006-2007 чылдарда республиканың аныяк эртемденнеринге ТР-ниң Чазааның Даргазының грант шаңналынга киирген 7 конкурс төлевилелиниң эртем рецензентизи болуп турган.

Политик. Д.Л.Тинмей хөй чылдарда ажылдап келгеш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң улусчу депутадынга, Кызыл хоорайның, Каа-Хем кожууннуң ажылчы чоннар Советтериниң депутадынга чаңгыс эвес удаа соңгудуп келген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы-чедиги чыыштарында План-бюджет комиссиязының даргазының албан-хүлээлгезин күүсеткен. 1990-1991 чылдарда РФ-тиң Компартиязының Тыва рескомунуң секретарынга ажылдаан, амгы үеде РФ-тиң Компартиязының кежигүнү. Ол чоннуң езулуг айбычызы болуп келген.

Эртемден-башкы. Дозур-оол Лайзаповичиниң эртем-башкы ажылының стажы 47 чыл болуп турар, ооң иштинден 17 ажыг чылда дээди өөредилге черлеринге ажылдаан. 2004 чылдың февраль айда Тываның күрүне университединиң профессорунга соңгуткан.

2002 чылдан бээр Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумун (КЭ болгаш ЭХТ-ниң), ол ышкаш Сибирьниң хереглекчилер кооперациязының университединиң (СибХКУ-нуң) Тывада филиалын Д.Л.Тинмей удуртуп турар. Техникум 5 адырның тускай эртемниглерин белеткеп турар, ол 2011 чылга чедир ажылдаар лицензияны алган. СибХКУ-нуң филиалы он чыл чедиишкинниг ажылдап турар, ол 2008 чылдың январь-октябрьда күш-ажыл аккредитациязын эрткен, Сибирьниң 9 филиалының аразында эки көргүзүгнү чедип алган.

Техникумнуң 2002-2008 чылдарда материал-техниктиг баазазы колдуунда долузу-биле чаартынган, ниити чурттаглга бажыңнары, столовая, магазин, кондитер цеги бар, ийи компьютер класстыг, Интернетте кошкан. Өөредилге чериниң 40 башкызы шупту дээди эртемниг, оларның аразында бир профессор, Россияның ортумак профессионал өөредилгезиниң ийи хүндүлүг ажылдакчызы бар. Тыва Республиканың Хереглекчилер эвилелиниң 2008 чылдың апрельде доктаалы-биле техникум «2007 чылда ТР-ниң Хереглекчилер эвилелиниң эң эки бүдүрүлгези» болган. Россия Федерациязының Национал улусчу академиязының 2008 чылдың февраль 23-те доктаалы-биле техникум Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан болгаш «Россияның чүс эң эки ортумак тускай өөредилге черлери» деп Бүгү-российаның Национал даңзызының «Россияның өөредилгезиниң элитазы» деп кезээнде киир бижээн. 2002 чылда техникумда сургуулдар лекториязы ажыттынган, ону директор боду удуртуп турар. «XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилериниң амыдыралы», «Ада-чурт», «Төрээн Тывам болгаш бистиң Кызыл», «Бистиң техникум», «Аныяктар болгаш бизнес», «Аныяктар болгаш өөредилге» болгаш өске-даа темаларга база чугула төөгүлүг, улуг болуушкуннарга тураскааткан лекцияларны аңаа номчаан. 2002-2008 чылдарда техникумнуң болгаш филиалдың директорунуң ажыл-чорудулгазынга эки үнелелди берген.

Идепкейлиг публицист. Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү Д.Л.Тинмей — 43 номнуң автору. Оларның аразында «Хоранаан согуннар (1990-1991 чылдарда Тывага удур солуннарга материалдар бижип турганының дугайында)», «Кызыл: чедиишкиннер болгаш чидириглер», «Тыва дугайында сөс», «Орденниг Бии-Хем» болгаш өскелер-даа бар. Экономика темазынга бижээн номнарын үстүнде адаан бис. «Экономика болгаш эрге-хоойлу» деп эртем база методиктиг материалдарның чыындызын үндүрерин 2003 чылда эгелээн, ооң 13 номери үнген, бо чугула ажылды Д.Л.Тинмей организастап, материалдарын редакторлап, оларга бодунуң 28 чүүлүн бижээн. Бо бүгү ооң ажыл-херээн эки билирин, билииниң ханызын, бурунгаар көрүштүг, чогаадыкчы бодалдарлыының тодаргай херечизи-дир.

Шаңналдары. Дозур-оол Лайзаповичиниң хөй чылдарда ак сеткилдиг үре-түңнелдиг ажылдап келгенин бедии-биле үнелеп көргеш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии, Ленинчи юбилей, ССРЭ-ниң «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Күш-ажылдың хоочуну», Тыва Республиканың «Күш-ажылчы шылгарал дээш», «Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 90 чылы», «ВЛКСМ-ниң 90 чылы» медальдар-биле шаңнаан. Педагогика эртемнериниң болгаш өөредилгениң адырынга ачы-хавыязы дээш К.Д.Ушинскийниң медалын 2006 чылда, А.С.Макаренко орденин 2008 чылда аңаа тывыскан. Россияның академиязы ооң чедип алган чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп көргеш, 2007 чылда Д.Л. Тинмейни «Нацияның чоргааралы» орден-биле шаңнаан. 1999 чылда «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атка, 2003 чылда Кызыл хоорайның Хүндүлүг хамаатызы бедик атка ол төлептиг болган. Бо шаңналдар Дозур-оол Лайзаповичиниң Тываның социал экономиказын, ылаңгыя эртемин, өөредилгезин хөгжүдер херекке улуг үлүүн киргенин бадыткап турар. Ол ам-даа бо ажыл-херекке бодунуң салыышкынын киирер ханы билии, чүткүлдүг чоруу, күжү, байлак арга-дуржулгазы бар. Ынчангаш юбилярга быжыг кадыкшылды, чогаадыкчы болгаш күш-ажылчы чедиишкиннерни, аас-кежиин күзедивис.

Марина БИЧЕ-ООЛ,
техникумнуң профэвилел комитединиң даргазы.
Аккырмаа САНАА,
техникумнуң кадрлар килдизиниң начальниги.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумун бадылаарының дугайында

2008 чылдың декабрь 25 №792 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Бюджет кодекизиниң 179-ку чүүлүнге киирген өскерилгелер-биле холбаштыр база республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырын болгаш боттандырарын чаартыр, оларның күүселдезин болгаш акшаландырыышкынын контрольдаар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының кошкан Чурумун бадылаар.

2. Республиканың тускай сорулгалыг программаларының хемчеглерин кады акшаландырарын көрүп турар Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларынга шак ындыг чурумну муниципалдыг деңнелге ажылдап кылырын сүмелээр.

3. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 18-те №146 «Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының, бадылаарының, боттандырарының болгаш мониторингизиниң Чурумун чаартырының дугайында» доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 25-те доктаалы-биле бадылаан

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чуруму

I. Ниити чүүлдер

1.1. Бо Чурум Тыва Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының, бадылаарының болгаш боттандырарының дүрүмүн доктаадып турар.

1.2. Бо Чурумнуң сорулгаларынга дараазында кол билиишкиннерни ажыглаар:

республиканың тускай сорулгалыг программалары дээрге, сорулгалар, курлавырлар, күүседикчилер болгаш хуусаалар талазы-биле боттандырылгазы холбашкан болгаш Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң Программазының болгаш адырның хөгжүлдезиниң программазының (бир эвес ол бар болза) кол угланыышкыннарынга болгаш сорулгаларынга дүгжүп турар тодаргай сорулгаларны чедип алырынче угланган болгаш Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден болгаш бюджеттен дашкаар дөстерден акшаландырып турар комплекстиг хемчеглер болур;

республиканың тускай сорулгалыг программазының иштики программазы (моон ыңай – иштики программа) – республиканың тускай сорулгалыг программазының сорулгазын чедип алырынга тодаргай айтырыглар шиитпирлээринче угланган республиканың тускай сорулгалыг программазының кезээ болур комплекстиг хемчеглер болур;

күрүне чагыкчызы – республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылыр болгаш ооң боттандырылгазы дээш харыысалгалыг Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органы болур;

күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы – бир күрүне чагыкчызындан хөй чагыкчы турда, республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылыр болгаш ооң боттандырылгазы дээш харыысалгалыг Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органы болур;

республиканың тускай сорулгалыг программазының ажылдап кылыкчызы – республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылыры-биле чагыкчының төлээлээн организациязы болур;

республиканың узун хуусаалыг тускай сорулгалыг программалары – боттандырылгазы үш чылдан хөй хуусаалыг программалар болур.

1.3. Республиканың тускай сорулгалыг программазы ооң иштинге тодаргай сорулгаларны шиитпирлээринче угланган элээн каш иштики программаларны киирип болур. Республиканың тускай сорулгалыг программазының чара хуваалдазын хемчээлин болгаш шиитпирлээр айтырыгларының нарынын, а ол ышкаш оларның шиитпирлээшкинин боттуг организастаарының чугулазын көрүп тургаш кылыр.

1.4. Республиканың тускай сорулгалыг программалары (иштики программалары) Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң болгаш күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелериниң кол хөреңгилеринче капиталдыг салыышкын хевиринге Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнүң капиталдыг тудуг объектилеринче бюджеттиг инвестиция чорудулгазынга бюджет акшаландырыышкынын көрүп болур.

1.5. Республиканың тускай сорулгалыг программалары ону ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга дараазында чадаларлыг болур: республиканың тускай сорулгалыг программазының кол угланыышкынының төлевилелин ажылдап кылыры (узун хуусаалыг программаларга); программаны ажылдап кылырынга айтырыглар шилилгези болгаш республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылырының дугайында шиитпирни хүлээп алыры; республиканың тускай сорулгалыг программазын үнелээри болгаш бадылаары; программаны акшаландырары; республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазын башкарары болгаш ооң күүселдезин контрольдаары; республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының үре-түңнелдииниң үнелээшкинин чыл санында чорудары; ооң боттандырылгазының хуусаазын өскертири, түр соксадыры болгаш узадыры, республиканың тускай сорулгалыг программазын төндүр боттандырары.

II. Программа ажылдап кылырынга айтырыглар шилилгези

2.1. Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тургаш, программа аргалары-биле шиитпирлээр айтырыгларның көдүрүкчүзү кылдыр Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органы боор болур.

2.2. Программа аргазы-биле шиитпирлээр айтырыгларның шилилгезин дараазында чүүлдер-биле тодарадыр:

- айтырыгның ужур-дузазы;
- баш удур көрүүшкүннүң болгаш Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программаларының чугула чүүлдеринге болгаш сорулгаларынга дүүшкек чоруу;
- айтырыгны тааржыр хуусаада күштүг болуп турар рынок механизмнерин ажыглап тургаш комплекстиг шиитпирлээр арга чогу болгаш ону шиитпирлээринге күрүне деткимчезиниң эргежок чугула болуп турары;
- бюджеттиг үре-түңнелдии (бүгү деңнелдерниң бюджеттеринге республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының салдарларын көргүзер);
- экономиктиг үндезинии болгаш үре-түңнелдии;
- социалдыг дээштиг чоруу (чаа ажылчын туруштарны тургузары, ажылга хаара тудар чоруктуң тургузуун өскертири, демографтыг байдал, чурттакчы чоннуң амыдыралының деңнелин көдүрери болгаш кадыын быжыглаары, чуртталга болгаш амыдырал хандырылга байдалдарын экижидери дээш, өске-даа).

2.3. Улуг хемчээлдиг болгаш онза ужур-дузалыг айтырыглар талазы-биле Тыва Республиканың шиитпири-биле республиканың тускай сорулгалыг программазының кол угланыышкынын ажылдап кылып болур.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының кол угланыышкыны дараазында кол адырларлыг болур:

- программаның шиитпирлеп турар айтырыының болгаш сорулгазының дүгжүп турарының үндезини;
- Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чугула сорулгаларынга дүүшкээ;
- тускай сорулгалыг программа аргазы-биле айтырыгны шиитпирлээриниң чугулазының үндезини;
- көрүп турар адырга тускай сорулгалыг программа аргазы-биле тургустунуп келген нарын байдалдың характеристиказы болгаш баш удур көрүүшкүнү;
- айтырыгны шиитпирлээриниң боор болгу дег аргалары, ону аңгы хевирлерге шиитпирлеп турда тургустунуп кээп болур эки талаларын болгаш айыылын айтыры;
- тускай сорулгалыг программа аргазы-биле айтырыгны шиитпирлээриниң чижек хуусаалары болгаш чадалары;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының сорулгаларының, ооң чылдар аайы-биле боттандырылгазының чорудулгазының түңнээшкинин болдуруп турар тускай сорулгалыг индикаторлар болгаш көргүзүглер талазы-биле саналдар;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының акшаландырыышкынының хемчээлдериниң болгаш дөстериниң талазы-биле саналдар;
- айтырыгны шиитпирлээриниң саналдап турары аргазындан манап болур түңнелдерниң чижек түңнээшкини;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының күрүне чагыкчыларынга болгаш ажылдап кылыкчыларынга саналдар;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының акшаландырыышкынының кол угланыышкыннарының, хуусааларының болгаш чадаларының талазы-биле саналдар;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглерин тургузарының механизминиң талазы-биле саналдар;
- республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазын башкарарының боор болгу дег хевирлериниң болгаш аргаларының талазы-биле саналдар.

Тыва Республиканың Чазаа республиканың тускай сорулгалыг программазының концепциязын бадылаар, республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылырының дугайында шиитпирни хүлээп алыр, акшаландырыышкынның эң ындыкы хемчээлдерин доктаадыр болгаш күрүне чагыкчызын тодарадыр.

Чаңгыс күрүне чагыкчызындан хөй санныг чагыкчылыг республиканың тускай сорулгалыг программазынга күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчыны тодарадыр.

2.4. Республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылырының, акшаландырыышкынның эң ындыкы хемчээлдериниң, күрүне чагыкчыларының база күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы дугайында шиитпирни Тыва Республиканың Чазаа хүлээп алыр.

III. Республиканың тускай сорулгалыг программаларын тургузары

Республиканың тускай сорулгалыг программазы титулдуг арынныг, допчулуг, паспорттуг (бо Чурумга №1 капсырылга) болур болгаш, дараазында кезектерден тургустунар:

I кезээ – «Айтырыгны үндезилээри, ооң эге байдалының анализи». Маңаа айтырыгның тургустунуп келгениниң, ооң социал-экономиктиг хөгжүлдениң чугула чүүлдери-биле холбажып турарының, айтырыгны республика деңнелинге тускай сорулгалыг программа-биле шиитпирлээринге чугулазының чылдагааның анализин, а ол ышкаш айтырыгны тускай сорулгалыг программа аргазы-биле шиитпирлээриниң эргежок чугулазының үндезинин болгаш ол шиитпирлээшкинниң янзы-бүрү хевирлериниң анализин, ооң иштинде айтырыгны шиитпирлээриниң тускай сорулгалыг программалыг аргазы-биле холбашкан кол ондактарының тайылбырын киирип тургаш киирер.

II кезээ – «Республиканың тускай сорулгалыг программазының кол сорулгалары болгаш боттандырылгазының чадалары». Республиканың тускай сорулгалыг программазының кол сорулгалары болгаш боттандырылгазының чадалары тускай сорулгалыг индикаторларны болгаш көргүзүглерни айытпышаан, республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарынга болгаш чугула чүүлдеринге дүүшкен турар ужурлуг.

Кезек республиканың тускай сорулгалыг программазының тургустунган сорулгаларын чедип алыры-биле салдынган айтырыгларны шиитпирлээринге эргежок чугула үндезинниг болгаш республиканың тускай сорулгалыг программазының айтырыгларын шиитпирлээриниң болгаш боттандырылгазының хуусааларының үндезиннерин көрген база чада бүрүзүнүң тускай сорулгалыг индикаторларының болгаш көргүзүглериниң, а ол ышкаш республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының хуусаа бетинде соксадыышкынының негелделериниң баш удур көрүүшкүннү айыткан болур.

III кезек – «Программалыг хемчеглериниң системазы (даңзызы)». Программалыг хемчеглерниң системазы дээрге, күүселдези республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазын хандырып турар тодаргай социалдыг, экологтуг болгаш өске-даа хемчеглерниң болгаш төлевилелдерниң күүселдезиниң талазы-биле ниити хемчеглер болур. Кезек республиканың тускай сорулгалыг программазының айтырыгларын шиитпирлээри болгаш салдынган сорулгаларны чедип алыры-биле боттандырар ужурлуг хемчеглер даңзылыг, а ол ышкаш хемчег бүрүзүн боттандырарынга эргежок чугула курлавырлар (чарыгдалдарның чүүлдерин болгаш акшаландырыышкынның дөстерин айытпышаан) болгаш хуусаалар дугайында медээлиг болур ужурлуг. Ол ышкаш ажыл-агыйга эргежок чугулазының, ооң экологтуг болгаш эдилелге айыыл чок чоруун өөренип көрбүшаан, техниктиг арга-шинектериниң, объектиниң тудуунга капиталдыг салыышкынның сааржылга талазы-биле, экономиктиг болгаш социалдыг чугулазының дугайында түңнелдер, улуг социал-экономиктиг, эртем-техниктиг төлевилелдерниң, программаларның болгаш чарар деп турар экономиктиг керээлерниң экспертизазын эрттирериниң талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Эксперт чөвүлелиниң (моон ыңай – Эксперт чөвүлели) доктааткан чурум езугаар бадылаашкынынга (деткимчезинге) эки социал түңнелдер чедиишкиннери бо кезекке чырыттынар. Түңнелдер тода бижиттинген болгаш оларга ийи аңгы тайылбырны болдурбас турар ужурлуг. Программа хемчеглери хуусаалар болгаш курлавырлар талазы-биле холбашкан, республиканың тускай сорулгалыг программазының айтырыгларының шиитпирлээшкинин хандырар, а ол ышкаш оларны боттандырып турда, тургустунуп кээп болур багай уржуктарны болдурбазының талазы-биле комплекстиг хемчеглерни көрген турар ужурлуг. Капиталдыг салыышкынның үре-түңнелиниң көргүзүглериниң деңнелин көрүп, төлевилелди боттандырарының чогумчалыының азы чогумча чогунуң, оларның идегелдииниң болгаш быжыының дугайында ниити түңнел тургустунар. Республиканың тускай сорулгалыг программаларынче тудуг объектилерин саң-хөө чылының бүрүзүнче Тыва Республиканың Чазааның бадылааны Чурум езугаар киирер.

Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларынче өскерилгелер киирериниң эргежок чугула байдалы тургустунган чамдык таварылгаларда республиканың тускай сорулгалыг программазы Тыва Республиканың эргежок чугула нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын белеткээр болгаш хүлээп алыр планныг капсырылгалыг боор болур.

IV кезек – «Саң-хөө, материалдыг болгаш күш-ажыл чарыгдалдарының үндезини». Ынаар республиканың тускай сорулгалыг программазының курлавыр хандырылгазының үндезини акшаландырыышкынның бүгү боор болгу дег дөстерин айытпышаан кирер, аңаа акша-хөреңги (субсидиялар, магадылалдар, сааржылга банкыларының чээлилериниң хуу ставкаларының субсидиялары) чарыгдалының угланыышкыннары болгаш хевирлери тодараттынар, республиканың тускай сорулгалыг программазын боттандырарынга эргежок чугула дөстер талазы-биле программалыг ажылдар акшаландырыышкынының хемчеглериниң, а ол

ышкаш чылдар аайы-биле ону акшаландырарының хемчеглериниң болгаш дөстериниң хуваалдазының дугайында медээлерни киирбишаан, акшаландырыышкынның хуусааларының болгаш дөстериниң хуваалдазы кирер. Ооң кадында кезек республиканың тускай сорулгалыг программазының айтырыгларын шиитпирлээринге федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгилерин киириштиреринге барымдаалыг болгаш ол акшаларны киириштирериниң механизмнерин тайылбырлаан бижиктиг, а ол ышкаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджеттериниң акша-хөреңгилериниң хемчээлдерин көрген боол болур.

Республиканың тускай сорулгалыг программазынче хемчеглерниң акшаландырыышкынының хемчээлдерин федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгилеринден киирери федералдыг программалар, кылыр ажылдар дугайында дугуржулгалар, керээлер, бир болза өске-даа документилер-биле быжыглаттынган турар ужурлуг.

Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бюджеттериниң акша-хөреңгилериниң хемчээли Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының бадылаттынган тускай сорулгалыг программалары-биле бадыткаттынган турар ужурлуг.

V кезек – «Республиканың тускай сорулгалыг программазын боттандырарының механизми» республиканың тускай сорулгалыг программазын долу хемчээлге боттандырарынга эргежок чугула организастыг, экономиктиг болгаш хоойлу-дүрүмнүг хемчеглерни, акшаландырыышкынның мониторингизин, хемчээлин болгаш республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының хуусааларын көрүп турар.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының хүнбүрү башкарылгазын күрүне чагыкчызы (күрүне-чагыкчызы-таарыштырыкчы) боттандырар.

Республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден акшаландырар республиканың тускай сорулгалыг программазының хемчеглериниң күүселдезиниң контролюн Тыва Республиканың Чазаа боттандырар.

VI кезек – «Программа сорулгаларының боттандырылгазындан социал-экономиктиг көргүзүглериниң болгаш экологтуг уржуктарының түңнели» республиканың тускай сорулгалыг программазының сорулгаларын болгаш шиитпирлээшкиннерин чедип алганының чадазын чылдар аайы-биле көргүзүп турар үре-түңнелиниң (тускай сорулгалыг индикаторлар) санныг көргүзүглерлиг турар ужурлуг. Республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының түңнелиниң үнелели түңнелдерге хамаарыштыр республиканың тускай сорулгалыг программазының сорулгаларын чедип алганын тодарадыр арганы бээр. Ону кылырынга статистиктиг отчеттуң медээлерин ажыглап тургаш, республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин тургузуп турда ажылдап кылдынар республиканың тускай сорулгалыг программазының паспортунда айыттынган түңнелдер көргүзүглерин (тускай сорулгалыг индикаторларны) ажыглаар. Республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының түңнелиниң үнелелин түңнел көргүзүг (тускай сорулгалыг индикатор) бүрүзүнге чогуур баллды бээриниң аргазы-биле боттандырар:

тускай сорулгалыг программа күүсеттингенде азы улгатканда – кадар 1 балл;

тускай сорулгалыг индикатор кудулаанда – казыыр 1 балл.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының үре-түңнелдиин түңнел ниити үнелел демдек-биле тодарадыр:

«багай сан» - эрткен чылга бодаарга, үре-түңнелдииниң кудулааны болур;

«О балл» - үре-түңнелдии эрткен чылдың деңнелинде;

«эки сан» - үре-түңнелдии эрткен чылга деңнээрге, бедик болганы болур.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының үре-түңнелиниң үнелелин күрүне чагыкчызы (күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы) ооң отчеттуг саң-хөө чылында күүселдезиниң түңнелдери-биле база республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазы долу доозулганының соонда кылыр.

IV. Республиканың тускай сорулгалыг программаларының экспертизазы болгаш үнелээшкини

Республиканың тускай сорулгалыг программазының Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының сонуургалдыг органнары-биле дугуржуп белеткээн төлевилелин Тыва Республиканың Экономика яамызының түңнели, тайылбыр бижии, социал-экономиктиг болгаш техника-экономиктиг үндезиннери, баш бурунгаар кылган бюджет дилээ, херек таварылгада күрүнениң экологтуг экспертизазындан эки түңнелдери, республиканың тускай сорулгалыг программазын ажылдап кылырының дугайында чогуур шиитпири, программаның күрүне чагыкчызы биле организациялар, тус чер бот-башкарылгазының органнарының аразында кылыр сорулгалыг ажылдар дугайында тус чер бюджеттериниң болгаш бюджеттен дашкаар дөстерниң акша-хөреңгилери-биле программаны акшаландырарын бадыткап турар дугуржулгалар-биле (керээлер-биле) программаның күрүне чагыкчызы, а бир эвес күрүне чагыкчылары элээн каш болган таварылгада – күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы доктааткан чурум езугаар Эксперт чөвүлелинче киирер.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлевилелдериниң комплекстиг күрүне экспертизазын Эксперт чөвүлели чорудар.

Эксперт чөвүлели бодунуң ажыл-чорудулгазында Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 15-те №622 доктаалы-биле бадылаан Эксперт чөвүлелиниң дугайында Дүрүмнү удуртулга болдурар.

4.1. Республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелиниң экспертизазы дараазында критерияларга дүгжүп турарының демдээн көрүп турар:

- программа-биле шиитпирлээрин көрүп турар айтырыгның чугулазын;

- Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң баш удур көрүүшкүннеринге болгаш чугула угланыышкыннарынга дүгжүп турарын;

- бюджет планнаашкынының субъектилериниң ажыл-чорудулгазының түңнелдериниң болгаш кол угланыышкыннарының дугайында илеткелдеринге илереттинер бюджет планнаашкынының субъектилериниң ажыл-чорудулгазының сорулгаларының болгаш көргүзүглериниң системазынга дүгжүп турарын;

- программа хемчеглериниң үндезиннии, оларны боттандырарының хуусаалары;

- айтырыгларны күштүг болуп турар рынок механизмин тааржыр хуусаада ажыглап тургаш, комплекстиг шиитпирлээри болдунмас болуп турарын;

- программаны боттандырарынга чүнүңдаа мурнунда тус чер бюджеттериниң акша-хөреңгилерин, бюджеттен дашкаар акша-хөреңгилерни Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден, федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгилеринден күрүне деткимчезиниң аргалары-биле холбап тургаш киириштирериниң аргазын;

- программаны боттандырарының механизминиң үре-түңнелдиин;

- программаның социалдыг болгаш бюджеттиг үре-түңнелдиин, программаны боттандырарга, манап болур түңнел көргүзүглер база ооң Тыва Республиканың экономиказын структурлуг эде тургузарынга салдарын.

4.2. Эксперт чөвүлели эки демдек берген таварылгада ажылдап кылыкчы республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин Тыва Республиканың Чазаанга доктааткан чурум езугаар киирер.

4.3. Багай үнелел алган таварылгада Эксперт чөвүлели:

- республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин а..ылдап кылдынган төлевилелдиң чугула эвезин айытпышаан, хүлээп албас;

- ажылдап кылыкчыга республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин чедир ажылдаар кылдыр сүмелээр.

4.4. Эксперт чөвүлелиниң багай үнелелин катап алган таварылгада, республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин Тыва Республиканың Чазаа көөрү-биле киирер.

V. Республиканың тускай сорулгалыг программаларын бадылаары

Күрүне чагыкчызы (күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы) Эксперт чөвүлелиниң эки түңнели алган соонда бир ай хуусаа дургузунда Республиканың тускай сорулгалыг программазының төлевилелин Тыва Республиканың Чазаанга киирер.

Республиканың кыска хуусаалыг болгаш узун хуусаалыг тускай сорулгалыг программаларын Тыва Республиканың Чазаа бадылаар.

Ээлчеглиг саң-хөө чылындан эгелеп акшаландырары көрдүнген республиканың тускай сорулгалыг программаларын Тыва Республиканың Чазаа чоруп турар чылдың июль 15-ке чедир бадылаар.

VI. Республиканың тускай сорулгалыг программаларын акшаландырары

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының күрүне чагыкчылары оларның чоруп турар чылда боттандырылгазының байдалын, республика хереглелдеринге чагыгларны киирерин күүседикчилер-биле баш бурунгаар чорутканын өөренип көрүп тургаш, ээлчеглиг саң-хөө чылында республиканың тускай сорулгалыг программаларынга эргежок чугула акша-хөреңгилер хемчээлин тодарадыр болгаш Тыва Республиканың Чазааның доктаатканы хуусааларда ээлчеглиг саң-хөө чылында республика бюджединден акшаландырары көрдүнүп турар республиканың тускай сорулгалыг программаларының (иштики программаларының) талазы-биле бюджет дилеглерин Тыва Республиканың Экономика яамызынче киирер.

Тыва Республиканың Экономика яамызы Тыва Республиканың 2008 чылдың октябрь 25-те №897 УХ-2 «Тыва Республиканың бюджет чорудулгазының дугайында» Хоойлузу-биле доктааткан хуусаада Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилеринден акшаландырар деп турар республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызын болгаш оларны акшаландырарының хемчээлдериниң талазы-биле саналдарны Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче чорудар.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын (иштики программаларын) боттандырарынга херек бюджет акшаландырыышкыннарының хемчээлин республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаан Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актызынга дүүштүр республиканың чогуур тускай сорулгалыг программазынга (иштики программазынга) дүгжүп турар республика бюджединиң чарыгдалдарының тускай сорулгалыг чүүлүнге республика бюджединиң чарыгдалдарының ведомстволуг структуразының составынга ээлчеглиг саң-хөө чылында болгаш планныг үеде Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында Тыва Республиканың Хоойлузу-биле бадылаар.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының күүселдезиниң түңнелдериниң республиканың бадылаан тускай сорулгалыг программазы-биле көрдүнген тускай сорулгалыг индикаторга болгаш үре-түңнелдииниң көргүзүглеринге дүүшпээн таварылгада, Тыва Республиканың Экономика яамызы республиканың ол тускай сорулгалыг программазынга тускайжыттынган болгаш кымга-даа хамаарышпас экспертизаны чорударын организастаар болгаш ооң түңнелдери-биле республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаан Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының органынче саналдарны белеткээр болгаш киирер.

а) республиканың тускай сорулгалыг программазының сорулгаларын болгаш хуусаазын, программа хемчеглериниң даңзызын эде көөрүнүң дугайында;

б) күрүне чагыкчызын (күрүне чагыкчызын-таарыштырыкчыны) солуурунуң дугайында, республиканың тускай сорулгалыг программазының удуртулгазының системазын өскертириниң дугайында;

в) ээлчеглиг саң-хөө чылында республика бюджединдениниң акша-хөреңгизинден республиканың тускай сорулгалыг программазын акшаландырарын соксадырының дугайында;

г) керээлерни (дугуржулгаларны) соксадырының чурумун сагып тургаш, республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазын хуусаадан эрте соксадырының дугайында саналдарны белеткээр болгаш киирер.

VII. Республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазын башкарары болгаш оларның күүселдезиниң чорудулгазын контрольдаары

Республиканың тускай сорулгалыг программазының күрүне чагыкчызы (күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы) республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының чорудулгазының мониторингизин болгаш анализин хандырары-биле Тыва Республиканың Экономика яамызынга болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга республиканың тускай сорулгалыг программазының талазы-биле ажылдарның күүселдезиниң чоруп турарынының болгаш саң-хөө акша-хөреңгизиниң ажыглалының түңнелдииниң дугайында отчетту ай санында бээр.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының акшаландырыышкынынга бюджет болгаш бюджеттен дашкаар дөстерниң акша-хөреңгилерни ажыглаанының дугайында отчетту күрүне чагыкчылары (күрүне чагыкчылары-таарыштырыкчылар) доктааттынган хуусаада бербээн таварылгада, күрүне чагыкчылары (күрүне чагыкчылары-таарыштырыкчылар) Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгалары-биле көрдүнген харысалгага онаажыр.

Тыва Республиканың Экономика яамызы Тыва Республиканың Чазаанга чартык чылда (отчеттуг чылдың сентябрь 1-ге чедир) база отчеттуг чылда (апрель 1-ге чедир) республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазының чорудулгазының дугайында отчетту белеткээр болгаш дужаар.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазын республиканың тускай сорулгалыг программаларының күрүне чагыкчыларының күрүне хереглелинге продукциялар садып алырынга болгаш сөөртүп эккээринге чарары күрүне контрактыларының (керээлериниң) үндезининге чорудар.

VIII. Республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазының үре-түңнелдиин үнелээри

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазының үре-түңнелдииниң үнелээшкинин оларның сорулгаларын чедип алганын тодарадыр сорулга-биле ооң отчеттуг саң-хөө чылында күүселдезиниң түңнелдери-биле төнчү көргүзүглерден хамаарылгалыг кылдыр база республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының доозулганының соонда чорудар.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының үре-түңнелдиин үнелээрде, республиканың тускай сорулгалыг программазының тускай сорулгалыг индикаторларының баш удур көрүп турар саннары бар паспортунда болгаш кезээнде айыттынган тускай сорулгалыг индикаторларны ажыглаар, а республиканың тускай сорулгалыг программазынче кирген тудуг объектилеринге – күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр чорудар.

Тускай сорулгалыг индикатор – республиканың тускай сорулгалыг программазында айыттынган айтырыгларны шиитпирлээрин болгаш салдынган сорулгаларны чедип алырын тайылбырлап турар хемчээлдиң санныг көргүзүү болур.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының түңнелиниң үнелелин түңнел көргүзүг (тускай сорулгалыг индикатор) бүрүзүнге чогуур баллды бээриниң аргазы-биле боттандырар:

тускай сорулгалыг программа күүсеттингенде азы улгатканда – кадар 1 балл;

тускай сорулгалыг индикатор кудулаанда – казыыр 1 балл.

Тускай сорулгалыг программазының үре-түңнелдиин түңнел ниити үнелел демдек-биле тодарадыр:

«багай сан» - эрткен чылга бодаарга, үре-түңнелдииниң кудулааны болур;

«О балл» - үре-түңнелдии эрткен чылдың деңнелинде;

«эки сан» - үре-түңнелдии эрткен чылга деңнээрге, бедик болганы болур.

Республиканың тускай сорулгалыг программазының күрүне чагыкчылары отчеттуг чылдың соонда чоруур чылдың март 1-ге чедир Тыва Республиканың Экономика яамызынга бо Чурумнуң 2-6 дугаар капсырылгалары езугаар отчеттуг саң-хөө чылында республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының үре-түңнелдииниң үнелелиниң (демдээниң) дугайында медээни бээр.

Күрүне чагыкчылары (күрүне чагыкчылары-таарыштырыкчылар) үре-түңнелдиң көргүзүглерин күүселдезиниң талазы-биле берген медээлерниң шынныы дээш харыысалгалыг болур.

Тыва Республиканың Экономика яамызы республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазының үре-түңнелдииниң үнелелиниң (демдээниң) талазы-биле медээни Эксперт чөвүлели көөрү-биле киирер.

Эксперт чөвүлели республиканың тускай сорулгалыг программазын оон ыңай акшаландырарының, өскерилгелер (боттандырылганың сорулгаларынга, хуусааларынга, акшаландырыышкынның хемчээлдеринге болгаш программа хемчеглериниң даңзызынга эдилге) киирериниң дугайында азы республиканың тускай сорулгалыг программазының боттандырылгазын хуусаадан эрте соксадырының дугайында саналдарлыг түңнелди белеткээр.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазының үре-түңнелдииниң үнелээшкининге (демдээнге) Эксперт чөвүлелиниң түңнелин Тыва Республиканың Экономика яамызы республиканың тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгазының чорудулгаларының дугайында Тыва Республиканың Чазаанга бээри чартык чылдың база чылдың отчеттарын белеткээринге ажыглаар.

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №1 капсырылга

Республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады	
Программаны ажылдап кылырының дугайында шиитпир хүлээп алган хүн, ону бадылааның хүнү (чогуур нормативтиг хоойлу-дүрүм актызының ады болгаш дугаары)	
Күрүне чагыкчызы	
Күрүне чагыкчызы-таарыштырыкчы	
Кол ажылдап кылыкчылар	
Сорулгалары	
Кол тускай сорулгалыг индикаторлар болгаш көргүзүглер	
Боттандырылганың хуусаалары болгаш чадалары	
Иштики программаларның даңзызы	
Акшаландырыышкынның хемчээлдери болгаш дестери	
Программаны боттандырган соонда манап турар төнчү түңнелдер болгаш социалдыг болгаш бюджеттиг түңнелдерниң көргүзүглери	
Программаның күүселдезинге контрольду организастаарының системазы	

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №2 капсырылга

Тускай сорулгалыг индикаторларның болгаш көргүзүглерниң ужур-дузазы

Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) байдалы	Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) байдалы		
	Чарыгдалдарның деңнели өзүп турда	Чарыгдалдарның деңнели чаңгыс черге турда	Чарыгдалдарның деңнели кудулап турда
Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ужур-дузазы өзерге	1	2	3
Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ужур-дузазы чаңгыс черге турарга	0	1	2
Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ужур-дузазы кудулаарга	0	0	1

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №3 капсырылга

Тускай сорулгалыг индикаторну (көргүзүгнү) тударынга үндезин болур программаның хемчеглерин боттандырарынга чарыгдалдар

(муң рубльге)

Хемчеглер	Отчеттуг үе		
	Бирги чыл	Ийиги чыл	Үшкү чыл

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №4 капсырылга

Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ужур-дузазы

Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ады	Хемчээр эге саны	Планныг ужур-дузазы	Херек кырында ужур-дузазы	Өскерлири
Сорулгазы:				
1 дугаар тускай сорулгалыг индикатор (көргүзүг)				

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №5 капсырылга

Тускай сорулгалыг индикаторларның (көргүзүглерниң) ужур-дузазы

(баллдар)

Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) ады	Тускай сорулгалыг индикаторнуң (көргүзүгнүң) баллдарда ужур-дузазы	
	Планныг ужур-дузазы	Херек кырында ужур-дузазы
1 дугаар сорулга		
1 дугаар тускай сорулгалыг индикатор (көргүзүг)		
Сорулга талазы-биле түңнел нитиги демдек	Сорулга талазы-биле баллдар түңү	Сорулга талазы-биле баллдар түңү
2 дугаар сорулга		
2 дугаар тускай сорулгалыг индикатор (көргүзүг)		
Сорулга талазы-биле түңнел нитиги демдек	Сорулга талазы-биле баллдар түңү	Сорулга талазы-биле баллдар түңү
Программа талазы-биле түңнел нитиги демдек	Программа талазы-биле баллдар түңү (Р)	Программа талазы-биле баллдар түңү (F)

Республиканың тускай сорулгалыг программаларын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының Чурумунга №6 капсырылга

Программаны боттандырганының үре-түңнелдии

Программаның үре-түңнелдииниң дугайында түңнел	Түңнел нитиги демдек (балл)
Сөөлгү отчеттуг чылга деңнээрге, үре-түңнелдии кудулаан	F Р куду
Үре-түңнелдии сөөлгү отчеттуг чылдың деңнелинге арткан	F Р-ге деӊ
Сөөлгү отчеттуг чылга деңнээрге, үре-түңнелдии өскен	F Р-ден улуг

Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албаның дугайында Дүрүмге өскерилгелер киирер дугайында

2008 чылдың сентябрь 2 №499 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2008 чылдың февраль 27-де «Автомобиль болгаш авиация бензининге, дизельдиң болгаш суданың оттулар чүүлүнге, реактивтиг шимчедикчилениң оттулар чүүлүнге болгаш оттулар мазутка негелделер дугайында» №118 доктаалын хүлээп алганы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 17-де «Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албаның дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында база Тыва Республиканың чамдык доктаалдарынга өскерилгелер киирер дугайында» №1069 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албаның дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги пунктуда «,нефть продуктулары-биле ажыл-чорудулганы боттандырып турар организацияларның болгаш хууда сайгарлыкчыларның нефть продуктуларының шынарынга нормативтиг-эрге-хоойлу актыларының негелделерин сагыыры дээш хайгаарал талазы-биле» дээн сөстерни ап кааптар;

2) 6-гы пунктуда:

6.3 иштики пунктунуң 6.3.3 абзазын ап кааптар;

6.3 иштики пунктунуң 6.3.6 абзазында база 6.4 иштики пунктунуң 6.4.3. абзазында «, база ол ышкаш нефть продуктуларын» дээн сөстерни ап кааптар.

2. Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден чурумчудар талазы-биле албаны Россияның техниктиг чурумчудулга албаның Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелелиниң Күрүне хайгааралының килдизи-биле Тыва Республиканың девискээринге нефть продуктуларының шынары дээш контроль адырында кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы чарар талазы-биле саналдарны киирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың август 26-да «Тыва Республиканың Архив агентилелиниң күрүне ачы-дузалары чедирер талазы-биле административтиг регламентилерин бадылаарының дугайында» №492 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2008 чылдың октябрь 15 №629 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың август 26-да «Тыва Республиканың Архив агентилелиниң күрүне ачы-дузалары чедирер талазы-биле административтиг регламентилерин бадылаарының дугайында» №492 доктаалы-биле бадылаан, Тыва Республиканың Архив агентилелиниң күрүне ачы-дузалар чедирер талазы-биле административтиг регламентизиниң «Хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын боттандырары-биле холбашкан негелделерни күүседири» күрүне ачы-дузазының 37 пунктузунуң 2-ги абзазынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) «ТР-ниң КТА-ның бланкызында тургускан справканың арын бүрүзүнге ТР-ниң КТА-ның директору адын салыр болгаш ону ТР-ниң КТА-ның таңмазы-биле шынзыдар» дээн сөстерни «Чаңгыс арындан хөй хемчээлдиг архив справказынга, арын бүрүзүн көктээн, дугаарлаан болгаш ТР-ниң КТА-ның таңмазы-биле (юридиктиг эргелиг албан чери болбайн турар муниципалдыг архивке - тус чер боттандырылгазының таңмазы-биле) быжыглаан болур.»;

2) «Документиниң хоолгазының бүгү арыннарының артыы талазынга күрүне ачы-дузазын чедирип турар Агентилелдиң (ТР-ниң КТА-ның) структурлуг кезээниң таңмазы-биле база чогуур структурлуг кезектерниң күүсекчилериниң адын салганы-биле шынзыттынган турар ужурлуг.» дээн сөстерни «Архив хоолгазының бүгү арыннарын кожар болгаш кошкан черин ТР-ниң КТА-ның таңмазы-биле база директорунуң азы бүрүн эргелиг албан-дужаалдыг кижиниң адын салганы-биле шынзыттынган турар.».

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

ДАШ КӨЖЭЭЛЕРДЕН МААДЫР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

алыр сорулганы салып алган кыдаттар дайычааны эгелеп, тарамык чурттап чораан тюрк чонну узуткап, оларның аал-оранын хоозурадып турар.

Шииниң кол маадырлары – Элтериш каганның хеймер оглу Күлтегин биле ооң кады төрээн акызы Билге-каган. Күлтегин дугайында Орхон-Енисей тураскаалдарының бижиинде чугаалап турар. Төөгүнүң барымдааларынга даянмышаан, даш көжээлерде бижиктерниң утказын бодап ажыглап, чамдык чүүлдерни немей чогаадып тургаш, автор ол үениң маадырларының амыдыралын бүгү талалыг – ниитилел-политиктиг, ынакшылдыг, философчу, хуулгаазын болгаш психологтуг адырларын долузу-биле көргүзүп шыдаан.

Шииниң автору – чогаалчы Э.Мижит.

Бистиң эраның 6 векте болуп турар ол төөгүлүг болуушкуннар, маадырларның күзел-сорулгазы бөгүнгү амыдыралдың утказы-биле дүгжүп турары онзагай. Биче-буурай чоннар катчып, бот-боттарын деткижип, бир демниг болур болза, кандыг-даа дайзынга алдырбас. Быжыг демниг, бир эптиг чон төрээн черин, төрээн дылын, чонунуң езу-чаңчылдарын оскунмас, чүс-чүс чылдарда салгалдан салгал дамчып артар. Чону дээш, чурту дээш амы-тынын харамнанмас маадырларның ат-алдары төөгүге өлүм чок бооп, мөңге артар. Ындыг маадырларның бирээзи –Күлтегин. Тарамык чурттап, дайзынга аштырып чораан биче-буурай төрел чоннарын каттыштырып, аг-шериин баштап алгаш, хөй тиилелгелерни чедип ап, ат-алдары алгыыр. Аалынга чанып кээрге, авазы, чону амырап, өөрүп уткуп алыр. Ынчалза-даа тиилелге эккелген Күлтегинни эвес, а аалга амыр-шөлээн артып калган Капаган-каганның оглу Кучук-Ханны чаа каган кылдыр олуртуп, алгап-йөрээп турар. Хорадаан Күлтегин Капаган-каган-биле тутчуп эгелээр.

Айыыл-халап келди!

Ол сегиржип алыышкын үезинде ийи таланы оожуктуруп турган бодунуң чажындан тура кады ойнап өскен маадыр эжи Эрес-Туранны Күлтегин эндеп алыр. Ынак кызы, ооң соонда кадайы болган Ак-Сылдысты дайзыннары хораннап өлүрүп каар. Ынакшылын чидирген, ынак маадыр эжин оскунган Күлтегин «кандыг коргунчуг салым-чол боор, кандыг кончуг берге үе боор» деп ыглап орар. Ол аразында бичии када оожургаан дайын катап өөскүп, кыдат шериглер Күлтегинниң аал-оранын бузээлеп кээр. «Күлтегинни бербес болза, аал-оранны өрттедип, амытан чонну хыдып-кырып каар бис» деп кыжанып кээрге, күш-даа, сан-даа талазы-биле каш катап хөй кыдат шериглерден бодунуң төрээн чонун, төрээн черин камгалап ап, хөй ханчын төгүлдүрбези-биле Күлтегин бодунуң амы-тынын бериптер. Амыр, тайбың чурттаганың өртээ ол хире аар болган.

Шиини тургускан режиссеру — ТР-ниң Улустуң артизи, РФ-тиң алдарлыг артизи Алексей Ооржак. Кол маадыр Күлтегинниң ролюн артист Олег Сат күүседип турар. Күлтегинниң акызы Билге-каган — ТР-ниң алдарлыг артизи Эдуард Ондар. Алышкыларны бичиизинде Кызылдың № 1 школазының 7-ги клазының өөреникчизи Чингис Иргит биле 5-ки клазының өөреникчизи Идегел Намдан ойнап турар.

Шииниң эге кезээ ыы-сыы-биле долган, кым кымыл дээрзи билдинмес болгаш ындыг ыйнаан, көрүкчүге шала аар кылдыр сагындырар. Көрүкчүлер: «Эгезинде чүнүң-даа утказын билип чадап кагдым» дижип турганын дыңнадым. Театрның микрофоннарының шынары багай болгаш ындыг боор, чамдык артистерниң чугаазы тода дыңналбас. Шииниң программазын фойеде садып турар чорду, ынчалза-даа кижи бүрүзү ону садып шыдавас болгай, ынчангаш шииниң эгезинде кымны кым ойнап турарын шаандакы ышкаш чарлап таныштырар болза эки болгу дег. Күлтегинниң авазы Илбилге (ТР-ниң алдарлыг артизи Анна Ширин-оол), тюрк каганнарның чөвүлекчизи Тону-Көк (ТР-ниң Улустуң, РФ-тиң алдарлыг артизи Александр Салчак), тюрк полководчу Алп Элетмиш (ТР-ниң болгаш РФ-тиң Улустуң артизи Люндуп Солун-оол) Күлтегинниң эң чоок эжи Эрес-Туран (артист Леонид Каң-оол), Күлтегинниң таныжы Ак-Сылдыс (артист Раволда Монгуш) оларның маадырларының чугаазы-даа тода, ойнап турары-даа бүзүренчиг. Кыдат херээженниң ролюн ойнап турар ТР-ниң алдарлыг артизи Надежда Наксылдың оюнун онзалап демдеглекседим. Чугаазының аянындан эгелээш, овуузуннуг аажы-чаңынга чедир ооң оюну дыка солун. Ойнап турар ролюнуң бир-ле өзек чүүлүн чазыг чок тып алыр чоруун артист бо удаада база салбаандыр.

Тону-Көк, Кудус-оол, Илбилге.

Шиини эгезинден төнчүзүнге чедир чогаалчы шүлүктеп бижээн. Ол хиреде маадырларны дыңнаарга, анаа чугаалажып турар ышкаш. Чогаалчының дылы ындыг чечен-мерген болганы ол-дур.

База бир онзалап айтыксаан чүүлүм – чурукчу-тургузукчунуң ажылы. Ону Начын Шалык күүсеткен. Маадырларның идик-хевиниң каас-чаражын! Ылаңгыя дайынчы шериглерниң куяк хептери, даш көжээ дыка көрүштүг.

Шииниң эгези шала аар деп үстүнде демдегледим. Ынчалза-даа Күлтегин авазының, акызының, Тону-Көктүң чагыг-сүмезин дыңнап, шериглерин баштап, тоо быдаргай, тарамык чонну чаңгыс эптиг кылдыр эвилелдеп алгаш, дайзыннарны чылча шаап кириптери билек, кижиниң сагыш-сеткили ала-чайгаар сергеп келир. Күлтегин аъдын мунупкан хөй шерииниң мурнунда халдып орар эпизодта аъттарның маңын көргүскени кайгамчык чараш, шынап-ла, ужугуп орар аъттар каракка көстүп келир. Тыва Республиканың алдарлыг артизи Аян Мандан-Хорлуу ону тургускан.

Күлтегинни ойнап турар Олег Сат мындыг улуг рольду ойнап шыдаар кылдыр арга-дуржулгазының өскенин ооң бо чаа ажылы бадыткап турар. Ынча хөй шүлүглелди доктаадып деп чүве амыр эвес. Ооң чаңгыс монологу безин кайы хире узун ийик. Артист чаңгыс-даа катап доктааш кынныып будалбады. Ооң полководчу тажызы — эрес-дидим маадыр, эриг баарлыг ынакшаан эр, улугларны хүндүлеп, ыдыктап билир оглу – сагыш-сеткилге чоргааралды оттурар.

Бир таладан –
чонну баштаар хүлээлгем деп,
Бир таладан –
кижи бодум сеткилим деп,
Каттыштырып,
кожуп болбас ийи дайзын
Кайызы-даа бодумнуң-на
иштимде-дир.
Кайызының талазын-на шилип аарын,
Канчалдыр-даа
бодангаштың билбес-тир мен.
Баскан изим, углаан бажым хөлегези
Барза-барза, келир ойге эки боор бе?
Бодал... бодал...
аарышкылыг айтырыглар...
Бодум бажым
тудуп чиир деп бар-ла чыдыр.
Келир ойде
чажыртынган харыыларже
Хензиг-даа бол,
коре кааптар шаглыг болза!
Ынчалза-даа келир ойже бакылапкаш,
Ыдым чидип, Кудус-оол дег,
кудум чайлып,
Амгы ойде келир ойнуң аар чүъгүн,
Аарышкызын хүлээп,
чүктей берзе кончуг!

—деп хөй бодалдарга бажы ыжып орар Күлтегинниң сөс бүрүзү бүзүренчиг.

Шииниң баштайгы көргүзүү доозулган.

Капаган-каган.

Көрүкчүлерниң дилээ-биле беш хүн улаштыр көргүзер турган шиини 7 хонукта —бүдүн неделя дургузунда көргүзер кылдыр шиитпирлээни өөрүнчүг. Арга-дуржулгалыг режиссер Алексей Ооржак чонунга кайгамчык белек – чаа шиини сөңнээн-дир. Бо шии тыва театрның репертуарындан дүшпес, төөгүлүг шии бооп артар дээрзи чугаажок. А артистеривис хүнден хүнче ойнаан тудум, арга-дуржулгазы улам бедип, маадырлары улам чончу апаар. Шииниң баштайгы көргүзүүнге Алексей Кара-оолович сценаже үнмээни дыка-ла хомуданчыг болду. Ол аарып турар, эмчиде деп чарлады. Көрүкчүлерниң үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары силерге эм болзун, Алексей Кара-оолович. Кайы-даа чоннуң мурнунга чоргаарал-биле бараалгадып болур шиини бижип каан чогаалчы Эдуард Мижитке тыва көрүкчүнүң мурнундан чаа чогаалы дээш байыр чедирбишаан, өөрүп четтиргенивисти илередип каалы, чонум.

Шииниң соонда ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол артистер-биле ужуражып, көрүкчү сеткилин үлежип, санал-оналын кадып чугаалашкан.

Светлана БАЛЧЫР.

Шииден чуруктарны Айлаң ДОНГАК тырттырган.

Орук кыдыы хажыы черде...

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ фотоэтюду.

ЧЕР БОЛГАШ ЭТ-ХӨРЕҢГИ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДЕПАРТАМЕНТ

ДЫҢНАДЫП ТУР

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 492 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни С.Э.Ондар киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни Р.А.Монгуш киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни К.С.Чанзан киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни А.Н.Доспан-Комбу киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни Х.В.Кызыл-оол киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни Б.Ш.Саая киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

***

Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизинге Кызыл хоорайда Енисей хемниң оң талакы эриинде Белинский кудумчузунда турар нийти шөлү 879 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуун чорударынга хөлезиге бээриниң дугайында билдириишкинни А.Н.Лопсан киирген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук дыңнадыгны парлап үндүрген хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының Чер болгаш эт-хөреңги талазы-биле департаментизи билдириишкинге хамаарыштыр бижимел билдириишкиннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалынга хостуг олут дээш КОНКУРСТУ чарлап тур

Хостуг олут: күрүнениң аныяктар политиказының, кижизидилге болгаш немелде өөредилге талазы-биле эргелелдиң кол специализи.

Конкурс комиссиязынга киирер документилер:

хууда билдириишкинни, бодунуң холунуң үжүү-биле долдурган, адын салган анкетаны, аңаа чуруктарын кожар, паспортунуң азы ону солуп турар документиниң хоолгазын, профессионал мергежилин болгаш квалификациязын бадыткап турар документилерни, күш-ажыл дептериниң хоолгазын, №086-У хевирниң эмчи справказын дужаар.

Документилерни хүлээп алыр чери:

Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы, каб. №204, харылзажыр телефоннар: **6-11-76, 6-14-92.**

Документилерни бо чарлалды парлаан хүнүнден эгелеп 30 хонук дургузунда ажыл шагында хүлээп алыр.

Конкурс эрттирериниң дугайында чарлалды Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының албан-езу сайтызында база киирген: http://www tuva.-mo.ru.

Суд приставтарында

ХӨРЕК ДЕМДЭЭ

Суд приставтарының ажылдакчыларынга тускай хөрек демдээ көрдүнген. Ол суд приставының ажыл-чорудулга кылып чорууруң бадыткап турар ылгавыр демдек болур.

Ол хөрек демдээн судтарда корум-чурум тудуп турар суд приставтарынга болгаш күүсекчи суд приставтарынга тыпсыр. Ылгавыр ол демдекти ажылдакчы солагай талакы хөрээнге кыстырып алыр, ол дугаарлыг, сериялыг. Ол чүүлдер езугаар ажылдакчының ат-сывын тодарадып ап болур.

Хөрек демдээн бистиң республикада амдызында тывыспаан. Суд приставтары бис деп, чон мегелеп чоруп турар мөлчүкчүлер өске девискээрлерде бар боор турарын билир бис, ынчангаш мындыг янзылыг таварылгаларда бо хөрек демдээ кым ажыл-херек кылып чоруур езулуг приставыл, а кым мегелеп чоруур мөлчүкчүл дээрзин тодарадырынга ажыктыг боор турар.

Алдынай СААЯ.

Республиканың Иштики херектер яамызында

ЧУРТТУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫН КАМГАЛААР

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының 2008 чылда экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херектери-биле демисел чорудар салбырларының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрген хуралды яамының сайыдының оралакчызы, милицияның полковниги Анатолий Лыткин эрттирген.

Эрткен чылын Тыва Республиканың ИХЯ-зының экономика блогунуң салбырлары 672 экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херек үүлгедиишкиннерин илереткен. 2007 чылдың ол үезинге деңнээрге, хөй болуп турар. Нийти херек үүлгедиишкиннериниң 249-у аар болгаш онза аар кем-херек үүлгедиишкини болган. Өнчү-хөреңгиге удур 300 ажыг кем-херек үүлгедиишкинин, бодунга шиңгээткен азы самчыгдап чарыгдаан 120, хээли алган 20 факт-барымдааны, 21 үндүрүг болгаш өске-даа кем-херек үүлгедиишкиннерин бо салбырларның ажылдакчылары илереткен.

Үндүрүг болгаш экономиктиг угланыышкынныг кеземче херектериниң истелгезин чоруткаш, республика бюджединче 80 млн. хире рубльди киирген. 2008 чылда үндүрүг болгаш экономиктиг кем-херек үүлгедиишкиннерин үүлгеткен 185 кижини кеземче харыысалгазынга онааган. Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демисел чорудар салбырларның 2008 чылда кылган ажылын хуралга демдеглевишаан, кол кичээнгейни коррупция угланыышкынныг кем-херек үүлгедиишкиннерин илередиринче болгаш ажыдарынче угландырган.

Яамының экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демисел чорудар салбырларының сорулгазы болза, чүгле экономиктиг болгаш үндүрүг кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демисел чорудары эвес, биче болгаш ортумак бизнести кем-херек үүлгедиишкиннеринден камгалаар, республикага база нийти чуртка инвестицияга таарымчалыг байдалы тургузар сорулганы хуралга салган. Рынок экономиказының үезинде хамаатыларның эргелелерин болгаш хосталгаларын, хуу болгаш нийтиниң өнчү-хөреңгизин камгалаары, айыыл чок чорууң хандырары яамының бо адырларының кол ажылы болуруң хуралга чугулалап көрген.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: нийтилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, кодээ ажыл-агыйы, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail:shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8680. Чагыг 11. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.